

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ЯК НЕОДМІННИЙ ПРИНЦИП ПІЗНАННЯ

Головне в принципі об'єктивності — це спрямованість на те, щоб зрозуміти світ і будь-яку складову його частину такими, які вони були, є чи можуть бути. Тим самим суб'єкт, що пізнає, приймає кредо великого мислителя Бенедикта Спінози: «Порядок і зв'язок ідей ті ж самі, що і порядок і зв'язок речей».

У цьому сенсі «суб'єктивність» як альтернатива об'єктивності — це альтернатива *хибності* знання його *істинності*. Адже вірне, безпомилкове відображення дійсності навіть на рівні тваринних і рослинних організмів означає їхнє виживання і процвітання, а невірне, помилкове — їхню ущербність, хворобу і загибель.

Об'єктивність і суб'єктивність як два антагоністично протилежних принципи пізнання і моменти пізнання не слід плутати з поняттями «об'єкт» і «суб'єкт», а також — «об'єктивний» і «суб'єктивний» як із властивостями того й іншого. Наприклад, об'єктивна діалектика — це суперечливість, мінливість і системність цілком реальних, об'єктивних подій, тоді як суб'єктивна діалектика — це діалектика у функції теорії пізнання і змістовної логіки, що використовується суб'єктом пізнавального процесу. І це, як можна зрозуміти, зовсім інший аспект співвідношення цих категорій: у цьому та інших подібних випадках ми вже говоримо про дві, діалектично протилежні, тобто нерозривні, сторони однієї і тієї ж системи розвитку реальних речей чи подій або ж системи розвитку процесу пізнання.

Таким чином, об'єктивність у широкому розумінні — необхідний і неодмінний принцип пізнання, без якого останнє втрачає всякий сенс, у той же час необхідно містить у собі єдність *суб'єкта та об'єкта* і відповідно — *суб'єктивного та об'єктивного*. І такі мислителі, як М. О. Лосський і М. О. Бердяєв, постійно підкреслювали, що суб'єкт і об'єкт, а також їхнє співвідношення не можуть трактуватися суто гносеологічно, але обов'язково — і онтологічно, причому онтологічний аспект їхнього співіснування і взаємовідношення є головним, ведучим. Адже Світ у цілому є і суб'єктом, і об'єктом одночасно.

Будь-який суб'єкт, що пізнає і діє, завжди здатний з'єднуватися зі своїм об'єктом у деяку якісно нову систему. Але це не означає, що ми цю систему повинні пізнавати не об'єктивно, а якось суб'єктивно. Вірніше, суб'єктивний елемент, тобто елемент упередженості і неадекватності в розумінні досліджуваного об'єкта, особливо на початковій стадії пізнання, обов'язково є присутнім, але від нього суб'єкт пізнання повинен поступово звільнятися у своєму прагненні все більш і більш адекватно відобразити об'єкт свого пізнання.

Конкретність і істинність Гегель вважав синонімами. Конкретність є єдністю різноманітного, у тому числі і — єдністю суб'єктного та об'єктного. Задамося питанням: «Чому синька — синя, а, наприклад, кристал рубіна — червоний? Важко не погодитися з тим, що без наявності зрячого суб'єкта говорити про

колір якогось об'єкта неможливо. Тому у філософії і з'явилася у свій час традиція розрізняти первинні і вторинні ознаки об'єкта. Отже, для того, щоб відповісти на поставлене вище запитання про колір синьки і рубіна, нам потрібно враховувати присутність суб'єкта (у даному випадку — суб'єкта, що володіє зором) у системі відносин між джерелом світла й освітлюваним цим світлом предметом. Якщо говорити більш конкретно, то такою системою в даному випадку виявляється система, до якої належать сонце, мінерал і людське око. І перше, й друге, і третє в даній системі можуть бути замінені іншими компонентами. Наприклад, сонце — монохроматичним світлом, один мінерал — іншим, а нормальне око — оком дальтоніка. Але така мінливість і невизначеність зовсім не означає, що ми не можемо цілком об'єктивно й адекватно зрозуміти, чому при таких замінах міняється колір мінералу і що таке окремо узяті сонце, око і мінерал.

У цьому змісті ми можемо узяти раціональне зерно навіть із гносеологічної позиції таких страшених суб'єктивістів, як софісти. Так, Протагор відзначав, що розходження в думках не можуть самі по собі бути критерієм істинності чи помилковості однієї з цих думок. Все, підкреслював він, залежить від конкретних обставин і інтересів людей. Дійсно, не можна сказати, хто правий: той, який говорить, що рубін червоний, чи той, який говорить, що рубін чорний. Перший правий, якщо рубін освітлюється сонцем, а другий правий, якщо він освітлюється монохроматичним червоним світлом. Але от щодо «правоти» дальтоніка, то ми повинні її категорично відкинути: ми, звичайно, маємо можливість пояснити, чому він не може впевнено сказати, який перед ним мінерал — червоний чи зелений, але, наприклад, прав водія порадимо йому не давати. Тому що він перед світлофором на перехресті не може бути *об'єктивним*, а це може призвести його до дорожньо-транспортного інциденту.

Помічені софістами відносність і невизначеність людського знання постійно тиражуються і більш пізніми у часі суб'єктивістами, але вони не мають однозначного вирішення. Гносеологічне кредо «Людина — міра всіх речей» не є в даному випадку панацеєю. Особливо якщо при цьому мається на увазі будь-яка, кожна людина, тобто не людина як рід «Людина», а просто — як людський індивід. Не можна сподіватися лише на те, що внаслідок конфронтації різних точок зору, внаслідок «дискурсу» і «комунікації» у якийсь час сама собою народиться найкраща для всіх людей точка зору. По-перше, тому, що в реальності завжди перевагу отримує точка зору сили, а не точка зору істини. По-друге, для вироблення такого «консенсусу» може просто не вистачити часу, і зусилля лебедя, рака і щуки з байки дідуся Крилова залишаться марними, і «віз» невирішених проблем залишиться «і нині там». Нема необхідності говорити про те, що така ситуація чревата згубними наслідками, особливо в таку епоху, коли вирішується питання життя чи смерті не якоїсь окремо узятій спільності чи навіть цивілізації, а всього людства.

Усе сказане особливо важливо для осмислення особливостей процесу пізнання соціальних явищ із властивими їм духовними процесами. Особливо великий внесок у дослідження цієї проблеми зробили філософи-неокантіанці. В.Віндель-

банд, як відомо, поділив галузі знання за притаманним їм методом пізнання: знання про природу, вважав він, використовує метод номотетичний, що виявляє загальне, закон, а знання про дух — метод ідеографічний, що дозволяє дослідникові будь-який факт співвідносити з цінностями. Г. Ріккерт сприйняв у цілому цю ідею поділу методів пізнання, давши їм тільки іншу назву: метод генералізації і метод індивідуалізації. Міркування своїх духовних попередників узагальнив найвидатніший неокантіанець Е. Кассіерер, який, по-перше, не прийняв розподіл на науки про природу і науки про культуру за методом їх дослідження, вважаючи, що загальне й окреме не можна розділяти штучним образом: адже й історик теж по-своєму узагальнює свої факти. А по-друге, Е. Кассіерер переконливо довів, що проблема «пізнай самого себе», будучи правильно зрозумілою на рівні вчень Сократа і Платона, є проблемою не суб'єктивного, а об'єктивного методу: пізнати самого себе — це значить пізнати світ людини, тобто суспільство і державу, у яких вона живе і діє.

Усе сказане нами свідчить про те, що як пізнання природи, так і пізнання суспільства націлене на отримання об'єктивного знання. Втім і об'єктивні знання можуть бути різними за рівнем своєї істинності. У чому ж полягає критерій знання не тільки об'єктивного, але і по-справжньому істинного?

Відповідаючи на це запитання, ми повинні мати на увазі те, що, крім точки зору окремого індивіда, завжди існує більш широка, в ідеалі — усеосяжна система, здатна виступити як арбітр різноманітних думок і вольових устремлень, що зштовхнулися між собою. У соціальній системі таку арбітражну роль відіграє так званий трансцендентальний суб'єкт, а простіше кажучи, духовна культура людства. Але і вона навряд чи має самостійність і абсолютність, і про це нам свідчить постійна присутність у ній релігійної та етичної складових. Саме тому Кант і обмежував роль Знання, щоб надати місце Вірі. Спіноза це важливе питання вирішував іншим чином. В теорії пізнання Спінози головним виявляється *розуміння*. Тільки воно, за його переконанням, дозволяє суб'єкту, що пізнає, устати на точку зору всієї Субстанції (Природи, чи Бога) і позбутися від власної, суб'єктивної точки зору. У цьому випадку розуміння переростає в інтуїцію, коли відбувається розуміння речей «під прапором вічності», тобто в аспекті субстанціональності.

«Існування Бога, так само як і його сутність, є вічною істиною», — говорив при цьому Спіноза. Всі інші істини залежні і похідні від цієї великої істини. Вистражданий Достоевським вислів: «Якщо Бога нема, тоді усе дозволено» має до всього сказаного пряме відношення і самий широкий зміст. Справа не тільки в тім, що невір'я породжує принцип «Не пійманий — не злодій», тобто сподівання на безкарність дрібних і великих капостей і злочинів. Справа, насамперед, у тому, що «якщо Бога нема», то все відносно в цьому світі і тому будь-кому дозволені будь-яка думка і будь-яке діяння, у тому числі і ті, що руйнують людське в людині.

Так, дійсно, людині дана свобода думок і дій. Але ця свобода може бути спрямована до Бога, а може — до диявола. Цілком можливо, що Альфред Нобель тому і заснував фонд для присудження щорічної премії вченим і бор-

цям за мир, що почував каяття совісті за свій винахід динаміту. Динаміт можна, звичайно, використовувати для користі людства, але в цілому він був використаний людиною на шкоду. І не тільки динаміт і енергія атома, але і звичайні ніж і сірники можуть бути застосовані самим протилежним образом. Істина є рухом людської свободи до Бога, вона несе людині людське. І тільки в цьому, цілком конкретному, змісті ми повинні розуміти твердження, що єдиним і остаточним критерієм істини є практика. І цей конкретний зміст полягає в тому, що критерієм істини є не будь-яка практика, а тільки практика людини, що діє за образом і подобою Божими, тобто практика творчості, практика співтворіння світу і людини.

Отже, ми бачимо, що принцип об'єктивності виявляється принциповим прагненням дивитися на все мислиме, створене і те, що діється, з позицій Абсолюту і Вічності, а принцип суб'єктивності з'являється у формі виключно «корисливої» детермінації пізнання, так характерної для сучасної епохи. Згадаємо, як, відкидаючи все «піднесене», герой-позитивіст у творі Тургенева постійно повторює, що природа — майстерня і людина в ній працівник. Але не можна бути гарним працівником, не думаючи про піднесене та вічне, а думаючи тільки про матеріальну користь і вигоду. Такі «працівники» поводяться в природі так само, як макаки на маїсовому полі: споживають, витрачають, псують. Ось звідкіля бере свої витoki проповідь принципу суб'єктивності: треба ж філософськи виправдати людський егоїзм, викликаний реальним глобальним відчуженням людини від людини, атомізованим становищем так званого громадянського суспільства.

Цьому невтримному егоїзму сучасної техногенної цивілізації в працях ряду вчених і філософів протиставлена точка зору антропогенної цивілізації, тобто людства як єдиної системи. Саме такий стан людства В. І. Вернадський вважав абсолютно обов'язковою умовою побудови ноосфери — сфери розуму.

УДК 801.73

А. П. Овчиннікова

РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ ЯК СИСТЕМ РІЗНИХ ВИДІВ МОВНОГО ДИСКУРСУ

Є думка, що будь-який текст, тобто дискурс, розрахований на розуміння — чи то текст підручника, формулювання закону, захисна промова, лист коханій людині чи офіційне повідомлення. Однак розуміння дискурсу має свою специфіку. Почнемо з того, що існує немало авторів, які заявляють, що вони не розраховують на розуміння, а їхня мета є лише самовираження. Що взагалі означає розуміння тексту? Герменевтика — дисципліна, зайнята як раз проблемою інтерпретації текстів [1, 121] і знає три підходи до відповіді на це запитан-